ETIMOANELE COMUNE CA MĂRTURII ALE CONTACTELOR DINTRE POPOARE (CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA LEXICULUI AUTOHTON DIN LIMBA ROMÂNĂ)

MARC GABINSCHI (Chişinău)

În cele de mai jos, expunem, în lumina unor date mai recente, rezultatele cercetărilor noastre efectuate până în prezent în domeniul lexicului considerat autohton al limbii române[1]. Acum, privind acest lexic ca o mărturie a istoriei limbilor cărora le aparţine, completăm studiul etimologic prin unele consideraţii prealabile de ordin mai general, terminologic şi metodologic.

I

Trebuie spus din capul locului că termenul "autohton", deşi aplicat sferei în discuţie de cele mai dese ori pe bună dreptate, poate, totuşi, să se dovedească într-o parte a cazurilor şi imprecis, întrebuinţat deci şi într-un sens întrucâtva convenţional. Căci, în sens strict, prin "autohton" în lingvistică se înţelege ceva preexistent pe o arie faţă de limba dată şi de strălimba ei. Mai concret, după cum se ştie în lingvistica romanică, se consideră autohtone elementele ce provin din limbile locuitorilor ariilor respective nu numai anteromâni, antefrancezi ş.a., ci anteromani. În principiu, termenul este adecvat, dar e vorba că având de-a face cu un lexic greu de etimologizat la etapele ulterioare, nu întotdeauna ştim, precis sau deloc, dacă e vorba chiar de etimoane ce provin din limbile locale antelatine. Câteodată ştim precis până şi aceea că, de exemplu, în română (comună sau dacoromână) unele elemente vechi de origine locală au pătruns după individualizarea ei din latină, şi totuşi le considerăm autohtone (cum sunt, în română, *chelbe, ghionoae* sau *ghiuj*). În asemenea cazuri e vorba de autohtonie, să zicem, indirectă, datorată faptului că etimoanele au paralele în sau chiar provin din albaneză care e continuatoarea unei limbi balcanice autohtone în sens direct. Această ultimă limbă ori a dat un strat de autohtonisme în sens strict încă nu românei, ci latinei locale, ori le-a împrumutat şi ea, ca şi latina locală, dintr-o o a treia sursă, şi ea antelatină. Câteodată, însă, n-avem nici această certitudine (şi ea relativă în ce priveşte limba-sursă concretă a etimonului), fiind vorba doar de nişte etimoane foarte controversate (cf. cazul lui *cătun*, şi el cu un analog sigur în albaneză, dar şi cu o mulţime de paralele, sigure şi presupuse în foarte multe alte limbi). În asemenea situaţii, autohtonismul fiind doar o posibilitate ce "nu e exclusă", aplicarea termenului "autohton" e în mare măsură convenţională. Deci, ţinând cont de toate acestea, ni se pare că ceva ca "presupus autohton" ar fi destul de adecvat.

Alt termen aplicat deseori la aceeaşi sferă este, precum se ştie, "româno-albanez" sau "albano-român". Practic, şi în acest caz demult e clar despre ce este vorba, totuşi nici acest termen nu e lipsit de neajunsuri. Strict vorbind, de exemplu, şi cuvintele *ministru, şcoală* sau *tramvai* sunt de asemenea, româno-albaneze, ca şi o mulţime de alte neologisme de origine occidentală. Deci, s-ar crede că trebuie să vorbim de lexic "specific româno-albanez". În unele cazuri aşa şi este, nu însă în alte cazuri din sfera în discuţie, deoarece, de regulă, româno-albanismele lexicale au paralele şi în alte limbi balcanice (ba uneori şi altele cum e, de exemplu, *cătun* - alb. *katund* ori *brânză*, cf. alb. dial. *brendëza* "interne, viscere" etc., de la *brenda*, dial. *brënda* "înlăuntru"). În afară de aceasta, aproximativ câte "româno-albanisme" avem, avem şi etimoane române vechi, de origine necunoscută, fără paralele în albaneză, dar care se prea poate să provină şi ele din limbile balcanice vechi, deci noţiunea de "autohton" e mai largă decât cea de "româno-albanez" în sensul general acceptat.

Mai puţin chiar decât termenii aceştia sunt de dorit calificările maximaliste ca "dacic", "traco-dac", "daco-mezic"[2] şi altele (nemaivorbind de "traco-ilir", întrucât s-a stabilit deja că traco-daca şi ilira erau două ramuri de limbi

THRACO-DACICA, tomul XVIII, nr. 1-2, Bucureşti, 1997, p. 25-39

indo-europene diferite, deci de un etimon "traco-ilir" s-ar putea vorbi doar ştiind că acesta era prezent în limbile ambelor familii, nedatorându-se însă înrudirii lor. Ar fi vorba deci de o situaţie asemănătoare cu cea existentă acum între română şi albaneză. Ştim că această situaţie o avea în dacă şi în ilira etimonul rom. *mal,* alb. *mal* "munte", atestat direct în relictele dace şi ilire, dar având legături foarte largi, până la arii foarte îndepărtate, iar cu acest etimon se şi epuizează practic fondul cunoscut de elemente vii daco-ilire sigure, număr ce nici pe departe nu poate fi mărturie pentru unitatea sau strânsa înrudire a celor două familii de limbi)[3].

Fără să intrăm în alte amănunte, constatăm că potrivită pentru sfera în discuţie ar fi întrucâtva şi calificarea "vechi de origine necunoscută". Dar şi aceasta, în primul rând, nefiind adjectiv, e incomodă de mânuit, iar în al doilea rând e relativă, pentru că lingviştii se şi ocupă de stratul lexical dat, ca originile lui să devină fie şi doar parţial cunoscute, ceea ce s-a şi reuşit câteodată cu succes[4].

Aşadar, din toţi termenii examinaţi îl preferăm pe cel de "autohton", adăugându-i câteodată calificativul "presupus", care, clarificându-se situaţia, ar putea fi şi eliminat. Se înţelege, însă, de asemeni că, dovedindu-se că un element presupus autohton face parte dintr-un alt fond etimologic, demult cunoscut şi nonidentic cu cel balcanic antelatin, excludem în mod automat acest element din fondul autohton (exemple în acest sens sunt cuvintele *gorun* şi *screa,* v. mai jos).

Încă o precizare se cere făcută în legătură cu aplicarea termenului "substrat" la fondul lexical de care e vorba. Prin substrat înţelegem în cazul dat, potrivit sensului general acceptat al termenului, o limbă care a fost înlocuită pe o arie (deşi în alte părţi a putut să rămână vie) de limbă dată sau chiar de strălimba ei. Un exemplu bine cunoscut e substratul dac al latinei dunărene, deci şi al românei. Din chiar această definiţie rezultă că substratul limbii date şi strălimba ei sunt lucruri diferite. Dăm iar un exemplu banal: latina este strălimba românei, nu este substratul ei. Tot aşa, pentru albaneză, dacă ea este continuatoarea ilirei, ultima nu este substratul, ci strălimba ei, dar nici traco-daca nu putem s-o considerăm ca substratul albanezei atâta timp cât nu ştim (şi poate nu vom şti niciodată) unde a fost înlocuită prin această limbă sau prin strălimba ei. În caz că ultima e însăşi traco-daca acelaşi lucru se cere spus *mutatis mutandis* despre ilira. Adică, deşi putem socoti un fond lexical din română ca presupuse cuvinte de substrat, nu putem privi tot aceleaşi etimoane din albaneză, căci pentru albaneză ele pot fi cuvinte moştenite din strălimbă (cum sunt cele moştenite din latină în română) sau pot fi împrumuturi din limbi ce nu constituie pentru ea substrat (cf. multe cuvinte româneşti de alte origini). Prin urmare, e derutantă calificarea, deşi consacrată de acum, vizând "substratul comun româno-albanez"[5] şi alte calificări asemănătoare. Însăşi comunitatea etimologică a unui fond lexical în două (sau mai multe) limbi, fie acesta şi de origine obscură, nu înseamnă că în amândouă limbile avem în acest caz substrat, chiar dacă pentru una dintre ele e vorba totuşi de acest substrat.

Se înţelege, de asemenea, că scopul cercetătorului fondului autohton din română este, pe cât posibil, identificarea adevăratelor autohtonisme, eventual a traco-dacismelor din această limbă, fără vreo intenţie preconcepută de a mări sau, dimpotrivă, de a micşora numărul lor. Din nefericire, astfel de tentative au avut loc, fie fantezist (deşi în conformitate cu tendinţele ideatice ale epocii)[6], fie direct sub îndemnul unor factori extraştiinţifici[7] (despre aberaţii în aceeaşi direcţie, proprii unor persoane cu mult mai versate în materie, v. amănunţit mai jos). Deci, ne asociem la recomandarea de a ne baza "nu pe entuziasme tracomaniace, nici pe vagi ipoteze, ci pe m a s i v e e v i d e n ţ e"[8], relevând caracterul prealabil, ipotetic al consideraţiilor noastre acolo, unde asemenea evidenţe lipsesc.

Nu ne adâncim nici în vechea problemă a continuităţii, respectiv a migraţiei populaţiei (stră)române pe teritoriul fostei Dacii, problemă pe care nu odată au încercat unii s-o rezolve apelând la cuvintele "româno-albaneze". În lumina datelor contemporane (vezi mai jos) aceste cuvinte nu spun nimic nici în favoarea teoriei lui R. Roesler despre pretinsa românizare a actualei Românii abia în sec. IX, nici în favoarea ipotezei lui Ov. Densusianu care-i ducea pe străromâni până la Adriatică, nici a părerii lui V. Pârvan, potrivit căreia albanezii ar fi venit în actuala Albanie din Carpaţi[9]. După cum s-a constatat mai demult, între (stră)albaneză şi (stră)română a existat un contact intens în chiar epoca formării acesteia, în partea de sud a ariei româneşti, zona de contact fiind mai târziu slavizată, ca şi în alte părţi ale Peninsulei Balcanice, ceea ce a modificat radical situaţia de acolo[10]. Lucrurile se limpezesc în mare măsură în lumina datelor mai vechi (S. Weigand, N. Van Wijk, E. Gamillscheg ş.a.), verificate şi interpretate acum mai bine de o jumătate de secol de G. I. Brătianu. Ele sunt în primul rând toponimice, din care reiese clar următorul lucru: româna, ca o limbă aparte, s-a format în toată regiunea, care cuprindea atât Dacia Traiană, cât şi provinciile ilire din Balcani[11],

Dunărea nefiind niciodată o piedică pentru comunicarea în interiorul masivului romanizat, iar la sud-vestul acestui masiv trăia "populația bilingvă care folosea atât albaneza, cât și latina"[12]. Ca localizare, e vorba de apusul actualei României (Oltenia, Banat, vestul Transilvaniei), deci vechea Dacie Traiană și o parte a actualei Serbii, mai precis bazinele Timokului și ale Moravei, adică vechea Moesia Superior, ce cuprindea și regiunea Dardania[13]. În afară de aceasta, se știe că graiurile sârbești din raionul Timokului constituie un dialect aparte, caracterizat, spre deosebire de restul sârbocroatei, prin pronunțate trăsături glotice balcanice, și că aria acestui dialect e o fostă arie romanică[14].

Vezi și pe hartă "Limita aproximativă a teritoriului de formare a limbii române" și "a limbii albaneze" ce se încrucișau în jurul cunoscutului triunghi Scupi (Skopje) - Serdica (Sofia) - Naissus (Niș)[15]. Deci, în această zonă, acum slavă, "s-a stabilit existența urmelor clare ale unei limbi romanice dispărute în prezent. Imaginea continuității dacoromâne și a legăturilor transdanubiene reiese, din aceste date, în mod mai pregnant decât ar fi putut-o realiza cele mai categorice mărturii istorice"[16]. În lumina acestor fapte se și face clar cum au putut pătrunde în (stră)română cuvintele "româno-albaneze", devenite ulterior un bun al întregii limbi române, răspândindu-se ca o parte integrală a ei pe toată aria, până la Marea Neagră, Ucraina de sud-vest și Galiția[17].

Așadar, toate acestea fiind cunoscute de câteva decenii, se pare că, oricât ar fi de importante cuvintele "româno-albaneze", ca obiect în sine, totuși rolul lor ca factor al localizării patriei primitive a românilor a fost exagerat, și nu odată interpretat și greșit. De notat că primul (pe cât știm) care a constatat specificul comun lexical româno-albanez, J. Thunmann (1774) a vorbit doar de lexicul limbii "vlahe", o parte din aceasta provenind "dintr-o limbă ce a avut mare asemănare cu cea albaneză: "deoarece peste șaptezeci de cuvinte vlahe se potrivesc cu tot atâtea albaneze". Deci, J. Thunmann a constatat faptul în sine[18], fără să vadă în el un semn al vreunei permutări a românilor. Și abia R. Roesler, în cunoscuta lui carte din 1871, constatând același fapt neîndoielnic al existenței fondului lexical "româno-albanez", a văzut în el un argument în favoarea teoriei migraționiste[19]. Necunoscându-se atunci așa de bine ca acum localizarea patriei primitive a românilor (vezi mai sus), s-a și crezut (deși nici atunci acesta nu era un argument definitiv) că românii ar fi venit de undeva din apropierea Albaniei de astăzi. Motivarea le-a părut convingătoare până și unor savanți români, cum e Al. Philippide, dar și lui E. Gamillscheg, susținător, prin alte argumente, al teoriei continuității[20]. Alți adepți ai continuității, însă, ca să nu constate influența directă (stră)albaneză în (stră)română au recurs la teoria unei a treia surse comune pentru ambele limbi, care ar fi, potrivit teoriei lui I. I. Russu (cel mai insistent, credem, adept al acestei păreri) substratul comun traco-ilir[21]. Am mai spus, însă, că, în primul rând (ceea ce doar I. I. Russu trebuia să știe bine) traca și ilira nu puteau constitui unul și același substrat al unei a treia limbi și că, în al doilea rând, una din aceste două limbi nicidecum nu putea să constituie substratul albanezei, întrucât ea însăși era albaneza la stadiul de strălimbă. Deci, punerea albanezei în acest caz în aceeași situație de superstrat, ca și a românei, e o greșeală de principiu. O parte a etimoanelor române în discuție (cele analizabile în albaneză, nu și în română) într-adevăr sunt (stră)albanisme. Așadar, contactul dintre cele două (stră)limbi într-adevăr a avut loc, cel puțin o parte a fondului specific lexical comun fiind de origine (stră)albaneză, deci, neprovenind dintr-o a treia sursă.

Înseamnă oare acest lucru că toți (stră)românii au venit din această zonă de contact la nordul Dunării tocmai după ce a avut loc împrumutul cuvintelor în discuție? Credem că dorința sau, dimpotrivă, frica răspunsului afirmativ la această întrebare a eclipsat, în ochii participanților la discuție, niște fapte ce se văd acum destul de clar.

Să ne aducem aminte de un alt strat etimologic al românei, cel al ungurismelor. Acestea sunt, precum se știe, cu mult mai numeroase decât presupusele autohtonisme, dar și mai recente (toate pătrunse doar în dacoromână), și de aceea, cu puține excepții (cum e *oraș*, etimon până acum îndoielnic), de etimologie sigură. (Avem în vedere numai cuvintele limbii comune, lăsând la o parte dialectismele). Deci, constatăm următorul fapt: pe cât știm, nimeni n-a susținut ideea, că româna s-ar fi format numai în zona contactului cu ungara (în Ardeal, Banat și Maramureș) și abia pe urmă s-ar fi răspândit în alte regiuni. Oricine înțelege că ungurismele în discuție au devenit un bun al întregii limbi române deja în vremea contactelor existente. De ce atunci să negăm aceeași posibilitate pentru cuvintele "româno-albaneze", care au pătruns odată în același fel, deși prin altă parte a teritoriului romanizat, și apoi teritoriu român, și s-au răspândit ulterior? Doar în lumina datelor de mai sus procesul a avut loc până la venirea slavilor, străalbaneza influențând încă latina locală (devenită pe urmă română) pe tot teritoriul Daciei Traiane și al Moesiei Superioare.

Așadar studiul elementelor de comunitate românoalbaneză din lexic (deși nu numai) ar fi cu atât mai obiectiv, cu cât s-ar folosi mai puțin în scopuri extralingvistice.

De pe aceste poziţii, deci, reiterăm că, potrivit mai multor date, contactele (stră)româno-(stră)albaneze într-adevăr au fost intense. Ca să nu vorbim de o serie de balcanisme ce cuprind într-o măsură mai mare sau mai mică şi alte limbi vecine, să ne amintim cel puţin de următoarele comunităţi specifice albano-dacoromanice: substantivele ambigene ca fenomen productiv; "articolul" socotit în albaneză "de legătură" sau "izolat", iar în română "posesiv" ("pronominal" sau"genitival"), adică în realitate semiconfixul stâng al formaţiilor confixale[22]; numele de acţiune participial şi diferite formaţii pe baza lui, cum sunt în primul rând, infinitivul vechi albanez de tipul *me ba* (încă fără fostul articol *të*) şi noile, deja cu acest articol, *për të bërë* şi *së bëri*, echivalente ale rom. *de făcut* în diferite funcţii ale lui; construcţia participială de tipul *trebuie/se cere/se cuvine făcut;* femininul generalizat, la singular, ca în *aceasta, aceea, una, alta* ş.a. şi la plural, ca în *(toate) acestea;* dativul locului (acum neproductiv) ca în *stă locului, se duce dracului* ş.a.[23] Cf. până şi cazurile izolate de pătrundere a participiului român în infinitivul *gheg* (dial. *me tras* "a trage", cu daco-rom. *tras,* nu arom. *traptă,* în locul alb. *tërheqë*) şi în perfectul comun albanez (*Ka mort* "a murit", cu rom. *mort,* în locul lui *vdekur*). Alte câteva fapte nu pot fi calificate cert ca albanisme în română, totuşi problema lor nu şi-a găsit încă o explicaţie mai plauzibilă: nu cumva păstrarea lui *-e* (<-lat. *-ae*) la genitivul şi dativul feminin (rom. *unei case,* alb. *i një shtëpie*) s-ar explica într-o limbă prin sprijinul celeilalte la vorbitori bilingvi?; rom. vechi şi arom. *-t* la persoana a doua plural a perfectului simplu *(voi cântat)* nu cumva a apărut ca imitare a alb. *-të* (cf. *ju kënduat*)?; rom. *am* nu cumva e tot aşa o imitare a alb. *kam* (cf. şi *jam* "<eu>sunt")?-cf. pătrunderea lui *-m* al persoanei întâi singular a prezentului din macedoneană (unde e universal) la câteva verbe meglenite, de exemplu, *aflum* sau aflăm "aflu", *amnum* "umblu", *vegl'um* "veghez" ş.a., cf. şi mai rar la persoana a doua, ca în *afliş* "găseşti", *antriş* "intri" ş.a.

Un fapt bine cunoscut, dar rămas până acum fără o explicaţie general acceptată (se pune problema, dacă avem aici un izvor comun sau o coincidenţă) e rotacismul lui *n* intervocalic, fenomen demult încheiat (în dacoromanică până la pătrunderea masivă a slavismelor)[24] în albaneza toscă, dar şi în graiul moţilor şi în primele texte româneşti provenind din alte arii, precum şi în istroromână.

Recent, s-a descoperit, cum spune pe drept cuvânt autorul, un filon nou al comunităţii albano-române (cuprinzând deseori şi alte limbi balcanice, iar într-o măsură mai redusă şi unul albano-româno-trac, respectiv -ilir). E vorba de un "Namenbund", adică "uniune onomastică": bazându-se pe o culegere de nume proprii doar dintr-o mică parte a ariei albaneze, A. Poruciuc a stabilit mai multe corespondenţe de tipul alb. *Bojk, Bukur, Bulaj, Dashe, Gale, Galan, Male, Mirja, Shuti, Zoto* ş.a. şi respectiv rom. *Boicu, Bucur, Bulai, Daşu, Galea, Galan, Malea, Mircea, Şutea/Ciutea, Zotu* ş.a.[25] Câteodată însă asemenea corespondenţe cuprind şi traca şi/sau ilira: cf. mai multe paralele pentru radicalele alb. şi rom. *Bal-, Bub-* şi *Bul-* atestate cu litere greceşti şi latine[26].

II

După aceste preliminarii putem trece la totalizarea rezultatelor noastre, în lumina unor date noi, obţinute în domeniul de care e vorba. Acest domeniu, deşi n-a fost obiectul nostru principal, ne-a atras, totuşi, atenţia de mai multe ori în cursul ultimelor decenii, publicându-se ca rezultat o serie de articole, în care se constată caracterul sigur, probabil sau posibil autohton al unor elemente (ale lexicului, şi nu numai) din limba română. Câteodată, însă, am încercat, dimpotrivă, să arătăm tocmai nonapartenenţa anumitor radicale la fondul autohton, contrar altor păreri emise recent, printre care şi propriile noastre consideraţii anterioare (drumul spre identificarea elementelor autohtone s-a dovedit, deci, şi de această dată a nu fi deloc uşor, ducând uneori şi spre reconsiderări). Întrucât rezumăm conţinutul celor deja editate, omitem mai jos multiplele detalii atât aduse în discuţie de noi înşine, cât şi examinate în compartimentele critico-bibliografice ale articolelor, limitându-ne deci la esenţă. Aşadar, spre a preîntâmpina ulterioare exagerări de tipul acelora ce au avut loc nu odată în domeniul examinat, subliniem că scopul nostru este identificarea, pe cât e posibil, a adevăratelor autohtonisme ale limbii române, printre care şi a traco-dacismelor. Mărirea numărului lor nu trebuie să constituie, în nici un caz, un scop în sine. Mărirea neîntemeiată sau chiar preconcepută a numărului pretinselor tracodacisme tocmai îngreunează stabilirea stării adevărate în acest domeniu. De aceea, discutând un presupus autohtonism (respectiv traco-dacism), trebuie să cumpănim toate argumentele accesibile atât în favoarea, cât şi contra acestui caracter al lui. În caz contrar (chiar dacă facem abstracţie de lucrări de-a dreptul fanteziste) găsim câteodată idei nedemonstrabile şi în lucrările unor foarte buni cunoscători ai sferei elementului autohton în limba română, cercetători derutaţi de ideile lor preconcepute.

Astfel, în 1963, p. 92-106[27], fără să pretindem, nici pe departe, că am avea în domeniul antichităţii balcanice competenţa de care dă dovadă I. I. Russu, îi reproşăm, totuşi, că vrea cu orice preţ să demonstreze originea traco-dacă în latina locală, a tuturor celor circa 160 de radicale ale fondului vechi al limbii române, considerate autohtone, care la rândul lor ar fi moştenite din indo-europeană, idee care l-a dus pe I. I. Russu la o serie de constructe artificiale sub asterisc, inconfirmabile prin fapte reale. Pentru aceste procedee el a fost criticat de către indo-europenişti (V. Gheorghiev şi alţii); noi însă am relevat următoarele aspecte ale problemei:

Printre elementele lexicale în discuţie şi care au paralele în albaneză se găsesc: a) etimoane cu amprenta pătrunderii în diaglosa dată[28], în vremea latină, adică până la individualizarea românei comune: cf. corespunderea alb. *ll*-rom. *r*, reflectând un *l* simplu (nedublat, nelabializat şi nemuiat) intervocalic, ca în *dhallë-zară, modhullë-mazăre, vjedhullë-viezure* etc. (fapt confirmat prin latinisme ca *pëllumb-porumb, qiell-cer, shkallë-scară* etc.) sau alb. *q, gj*-rom. *č, j*, ca în *qafë-ceafă* (cf. pentru contrast arom. *chiafă,* împrumut recent din albaneză, cuvânt în care *q-* n-a trecut în č-) sau *giysmë-jumătate* (cf. latinisme ca *qortoj-cert* (eu) sau *gjykoj-judec*) ş.a. Dar în acelaşi strat de cuvinte, zis româno-albanez, se găsesc şi etimoane cu amprenta pătrunderii lor tot atât de evidentă în româna (comună?) de acum individualizată - cf. lipsa schimbării, cel puţin la cele mai sus indicate în *gjon-ghionoaie, gjysh-ghiuj, qelb-chelbe* (excludem etimoanele cu *gh-* din fostul *gl-*, cf. *ghimpe*-alb. *gjëmb,* arh.-dial. *glëmb*). E caracteristic că printre cuvintele latine moştenite nu găsim asemenea exemple. Cuvintele sfârşite în *-an* (ca, *burlan, cârlan, morman, noian*), dată fiind trecerea individualizatoare *-an* > *-în,* n-au putut să fie moştenite întregi, iar formarea lor în spaţiul românesc e problematică, fiind moştenite doar presupusele radicale (neatestate ca atare). Pentru o parte a cazurilor sunt argumente pro şi contra împrumutului în vremea latină (ca în *bollë-bală, balaur*), iar o mare parte a elementelor fondului în discuţie nu conţine sunete sau îmbinări de sunete diagnostice, după care s-ar putea spune că etimonul a pătruns deja în latina locală sau nu (cf. *baltă, bălc, a bucura, copil, gata, guşă, mare* ş.a.)[29].

Deci, ca să fim realişti, trebuie să recunoaştem că o parte a presupuselor autohtonisme a pătruns în diaglosa românei la stadiul latinei locale, cealaltă parte a pătruns după individualizarea românei, iar pentru alte etimoane în discuţie nu avem date sigure nici într-un sens nici în altul. Prin urmare, nu trebuie absolutizată nici una din aceste două realităţi[30]. Totodată, nu ne pare întemeiată detalizarea excesivă în acest domeniu, cel puţin în prezent. Astfel I. Schütz[31] vorbeşte în prealabil de cinci straturi cronologice de româno-albanisme, ale căror criterii de identificare nu sunt clare. Primul strat l-ar constitui cuvintele româneşti de origine tracă sau iliră, împrumutate fără mijlocirea albanezei. Dar traca şi ilira existau doar în antichitate, una dinte ele continuându-se în albaneză. Însuşi I. Schütz prezintă albaneza ca o limbă de sine stătătoare deja în timpul cuceririi romane (p. 113). Criteriile de deosebire a albanezei de iliră sau de tracă (neştiindu-se pe care din aceste limbi o continuă), rămân necunoscute. Tot astfel, nu ştim când se termină ilira, respectiv traca, şi începe albaneza, deci nu ca în cazul latinei şi românei ş.a.m.d.

Mai departe, trebuie semnalat că, oricât ar părea, după tradiţie, de caracteristică, totuşi, prezenţa unui etimon român vechi de origine necunoscută în albaneză nu este, de fapt, un indiciu al traco-dacismului lui. Iar ne amintim, în primul rând, de faptul că însăşi provenirea albanezei din traco-dacă sau din iliră e o problemă nerezolvată până acum şi cu foarte puţine şanse de a fi rezolvată vreodată (dată fiind sărăcia datelor despre cele două ramuri de limbi antice). Însă chiar dacă admitem că albaneza e continuarea limbii dacilor (cum încerca să demonstreze V. Gheorghiev), putem oare să vedem în aceasta o dovadă a faptului că un cuvânt "româno-albanez" e tocmai de origine traco-dacă? Doar lexicul albanez vechi conţine sute de etimoane împrumutate, inclusiv peste 600 de origine latină, printre care aproape trei sute de latinisme vechi, comune cu cele moştenite de română (după A. Philippide circa 216 cuvinte sigure şi peste 50 îndoielnice), iar (după acelaşi autor) 106 latinisme nemoştenite de nici o limbă romanică (!). Strălimba albanezei fiind, deci, aşa de receptivă la împrumuturi, putem oare fi siguri că, dacă e vorba de strălimba (traco-)dacă a albanezei, tot ce e comun cu aceasta în lexicul român, e chiar de origine (traco-)dacă şi nu e împrumutat de undeva (cum e mulţimea de latinisme)? Nici chiar în cazurile în care un cuvânt albanez se descompune în radical şi formant productiv, cum e, de exemplu, *gërresë,* din *gërr-* (rădăcina lui *gërryej* "răzuiesc, zgârii" ş.a.) şi sufixul *-esë,* nu putem fi siguri că radicalul e indo-european în albaneză (însuşi *-esë* din lat. *-itia*). Doar atunci când radicalul albanez se deduce, ca element moştenit, din indo-europeană, ştim că el e băştinaş. Dar, dată fiind obscuritatea originii albanezei (v. mai sus), nici acest lucru nu demonstrează traco-dacismul eti-

monului discutat. Deci, deseori, suntem nevoiţi să ne mulţumim cu termenul mai abstract "autohton" (adică, balcanic vechi, posibil anteroman), decât să constatăm prezenţa a ceva tocmai traco-dac. Această ultimă posibilitate ar exista doar în cazurile atestărilor directe ca *mal* (cf. *Dacia Maluensis,* deşi, cf. şi ilir. *Dimallum*), *mânz* (cf. *Juppiter Menzana*) şi, cu o oarecare admitere, *mazăre* (cf. μίζουλα), cf. resp. alb. *mal, mëz* şi *modhullë.* Adică, oricât ar fi de îmbucurătoare pentru noi, cei ce ne ocupăm de autohtonisme, găsirea paralelei albaneze a unui cuvânt român de origine încă nestabilită, trebuie să trecem materialul prin toate filtrele indicate mai sus[32].

Iluzia de care e vorba (toate cele circa 160 de etimoane în discuţie ale fondului vechi al limbii române ar proveni din traco-dacă, în care, la rândul său, ar fi moştenite din indo-europeană), e de natură a se spulbera *a priori* şi în lumina a cel puţin următoarelor două împrejurări:

1) populaţia regiunii date în antichitate şi în evul mediu n-a fost deloc mai omogenă sub raport etnico-glotic, decât în perioada existenţei textelor scrise în limba română[33];

2) fondul lexical comun româno-albanez de origine c u n o s c u t ă se compune din mai multe straturi de diferite proveniri, unele din ele, la rândul lor, constând din diferite straturi ulterioare. Deci, dacă extrapolăm această tendinţă şi asupra stratului lexical româno-albanez de origine n e c u n o s c u t ă, vom vedea cât de şubredă e aici iluzia omogenităţii duble etimologice. Astfel, procedând în mod retrospectiv identificăm în română şi albaneză deopotrivă (chiar făcând abstracţie de un mare strat de greco-latinisme internaţionale) cuvinte de următoarele origini (vezi multe exemple în 1963, p. 98-101): unele cuvinte luate din rusă în perioada sovietică; un strat de cuvinte moderne de origine franceză (provenind acolo din diferite limbi, printre care şi unele neidentificate: cf. *camion*), un strat de italienisme (tot eterogen ca origine, dar cuprinzând şi câteva veneţienisme, cf. *monedă*), mai departe, un strat vechi de turcisme, printre care sunt relativ puţine turcismele propriu-zise (de exemplu, *caraghios, odaie, parmaclâc*), mai multe fiind de origine persană (cf. *geam, lulea, zor* ş.a.) şi arabă (cf. *belea, dugheană, musafir* ş.a.), iar unele provenind din sanscrită (ca *pilaf*) şi chiar din rusă (ca *teletin*); urmează un strat comun mai vechi de origine greacă nouă şi bizantină (ca *dafin, frică, ţipar* ş.a.), despre unele ştiindu-se că sunt împrumuturi chiar în greacă, câteodată foarte vechi (cf. *farmec,* de origine egipteană); urmează un strat şi mai mare de slavisme, datând încă din evul mediu timpuriu şi ajungând până la limbile sud-slave moderne (cf. *brazdă, coasă, grajd, lopată, prag, trup* ori *a osîndi, a porunci, a prăşi* ş.a.), unul din cele mai importante slavisme fiind *plug,* care provine din germanică, şi a cărei origine trece drept necunoscută. Mai departe dăm de marele strat vechi de origine latină, în română constituind baza moştenită a lexicului, iar în albaneză fiind, de asemenea, prezentat de sute de etimoane (v. mai sus). De notat că şi aici găsim, în afară de elementele băştinaşe în latină, nu întotdeauna moştenite din indo-europeană, şi unele celtisme (cf. *car* şi *cămaşă*) şi un etimon etrusc *(anină).* Până şi printre elementele de origine greacă veche găsim româno-albanisme ca *buratec (brotac)* sau *strâmb.* Deci, originea stratului lexical zis româno-albanez de origini cunoscute (cel puţin pentru cele două limbi în discuţie) nu lasă loc nici *a priori* pentru iluzia, cum că originea, până acum necunoscută, a stratului lor vechi lexical comun (ba şi a celui ce lipseşte în albaneză) ar fi neapărat una şi aceeaşi, şi tocmai cea traco-dacă, iar mai departe cea indo-europeană.

În sprijinul acestei teze generale, preconizată în 1963 *a priori,* am adus în discuţie unele etimoane concrete (prezentate de I. I. Russu ca traco-dace şi moştenite din indo-europeană), arătând *a posteriori* altă origine a lor. Astfel, în 1969, p. 66-72, am confirmat vechea părere despre originea sudslavă a lui *gorun* (dedusă de I. I. Russu printr-o operaţie complicată sub asterisc, chipurile, din acelaşi etimon indo-european, care l-a dat pe *glans > ghindă,* cuvinte ca *gorun* şi *ghindă* fiind declarate de autor "coradicale"). Aducând în discuţie material macedonean, am arătat că gorun se încadrează în seria sudslavă de denumiri ale speciilor stejarului, denumiri formate de la radicale vii cu sufixul *-un,* cum sunt maced. благун, горун, крастун, сладун (şi acesta cu reflexul rom. *slădun, şlădun, şledun,* într-unul din sensuri sinonim cu *gorun;* varianta *goron* e secundară, şi, după cum arată *-on,* nu *-un,* n-a putut să fie moştenită din epoca latină). Tot acolo am semnalat că un alt "traco-dacism" al lui I. I Russu, *burlan* (cu *-an,* nu *-ân*), neputând data din vremea latină, îl conţine pe *burl-,* de o asemănare fonosemantică evidentă cu rus. бурл din бурлить "a clocoti", iar la figurat "a face gălăgie, a face scandal" etc. de unde şi dial. бурлан "om arţăgos" (dar cf. şi rom. *-an* din *beţivan* şi asem.). Cât despre *droaie,* dedus de I. I. Russu din **drugia* (legat de autor de sl. друг, дружина) < i.e. **dhreugh-,* am atras atenţia că în Banat avem *droane* (cu *-n-* care nu e secundar, deoarece nu apare în *ploaie, voie, nevoie*), deci că *droaie* nu-l poate continua pe imaginarul **drugia.* De aceea ne-am asociat la vechea apropiere

dintre *droaie* şi alb. *drojë,* "frică, spaimă", presupunând etapele semantice intermediare "panică", "învălmăşală"[34].

Cât priveşte etimologiile noastre, trebuie să recunoaştem că unele din ele au aproximativ aceleaşi şanse de a fi acceptate ca şi altele (ceea ce, de fapt, o admitem şi noi, propunându-le).

Astfel, cât priveşte cuvântul *gogoriţă* (v. 1983, p. 64-65) se cer spuse următoarele. Se lasă uşor separat sufixul *-iţă,* rămânând radicalul *gogor-,* a cărui asemănare fonosemantică cu alb. *gogol* "fiinţă fantastică (de speriat copii)" e evidentă. Totuşi, pentru a constata aici etimologia comună nu avem o bază sigură. Lui *-r-* intervocalic din română îi corespunde de regulă un *-ll-* (tare), nu un *-l-* (moale) albanez. Corespondenţa rom. *măgură* alb. dial. *magulë* (lit. *gamúle* "grămadă", "stog" e îndoielnică[35], păstrarea lui *-g-* în *magulë* fiind explicată de H. Barić în mod puţin convingător (şi chiar legătura dintre *magulë* şi *gamule* rămânând problematică). Ca să presupunem comunitatea de origine dintre *gogol* şi *gogoriţă,* trebuie deci să admitem trecerea accidentală a prototipului lui *l* moale albanez sau chiar a lui însuşi (cf. păstrarea lui *-g-*) în rom. *-r-,* ceea ce n-are paralele sigure (cf., totuşi, excepţia în sens contrar, lui *-ll-* tare albanez corespunzându-i tot un *-l-* român: alb. *bollë* "şarpe; un fel de şarpe" - rom. *balâ* "monstru, dihanie, fiară"). Nu e exclusă, la urma urmei, nici apariţia independentă a lui *gogor-* şi *gogol* ca nişte creaţii expresive.

Un caz asemănător pare a fi cel al lui *olog,* raportat de noi la alb. *ulok* "cu picioarele paralizate", din *ul* "aşez", *ulem* "mă aşez" şi sufixul productiv *-ok* (v. 1962, p. 64-65). Etimologia slavă în acest caz (cf. rus. dial. улогий "fără picioare; nemişcat") nu e însă mai puţin probabilă.

O reconsiderare a tezelor noastre priveşte cuvântul *screa.* Odată (1977, p. 55-63), frapat fiind de corespondenţa fonetică dintre *screa* (pl. *screle*) şi alb. *Shkrel* (o localitate în Alpii albanezi) şi cunoscând evoluţia semantică, proprie multor limbi, de la "spinare", "şira spinării" spre "creasta muntelui" şi "lanţ de munţi", am preferat această legătură celei dintre *screa* şi limbile slave. Pe atunci nu ne era cunoscut un cuvânt slav mai apropiat ca sens de *screa,* decât pol. *skrzele* "branhii" (la peşti). Mai târziu, însă, aflând şi de sensul de "şale" al aceluiaşi *skrzele* ca dialectism în polonă (v. 1980, p. 61-63) am socotit provenirea lui *screa* din slavă nu mai puţin probabilă decât cea autohtonă, lipsind, totuşi, unele verigi, deoarece influenţa polonă asupra românei e slabă şi nu atinge sfera părţilor corpului. În sfârşit, din datele publicate mai târziu (v. 1991, p. 93-94) am aflat de slovinul *křël* "şira spinării" ca reflex al slavului comun *křel'a,* **skřël'a* (cf. şi mold. dial. *creuă, creauă* din apropierea Cetăţii Albe), şi am ajuns la concluzia definitivă că (vreo influenţă slovină asupra românei sau viceversa fiind exclusă) ne găsim în faţa unui sens propriu lui *(s)*křel'a* în slava comună, moştenit de slovină şi păstrat în româna dialectală ca împrumut foarte vechi. (Cât despre albaneză, legătura dintre sl. **skřel'a* şi *Shkrel,* dar şi *shkrele* "frunze, paie (de păpuşoi)" şi "frunză mare (de păpuşoi)" e probabilă şi ea, dar nu priveşte domeniul autohton). Aşa s-a spulberat, deci, încă o iluzie asupra fondului autohton al românei, cât ar fi ea de ispititoare.

Tot atunci (1991, p. 92-93) ne-am ocupat de vechea controversă a originii lui *searbăd* şi var. fie din alb. *i tharbët,* fie din lat. *exalbidus,* ultima versiune fiind sprijinită, după cum se ştie, de puţine reflexe romanice sigure: cf. doar arom. *salbit, sarbit, sarpit* şi sic. *sciarvidu* (lomb. *ślavi, šlavi* provenind din *exalbius,* nu *exalbidus*). Deci, aducând în discuţie sef. (iudeosp.) *šavdo* cu acelaşi sens (cf. şi 5 derivate ale lui) drept încă un posibil reflex al lui *exalbidus* (în lumina căruia se interpretează şi sp. dial. *jaudo* şi *jauto*) am încercat să arătăm că originea latină a lui *searbăd* nu e aşa de improbabilă cum pare de obicei. (Cu alb. *i tharbët* ar fi avut loc, deci, o coincidenţă de natură să contribuie la păstrarea reflexului lui *exalbidus* în română).

III

Aşadar, mai jos, aducem în ordine alfabetică câteva cuvinte româneşti a căror origine autohtonă ne pare ori sigură ori cel puţin ceva mai probabilă, în lumina datelor disponibile, decât oricare alta.

Cât priveşte *Bârsă, bârsană* (v. 1991, p. 91-92), încercăm să mai adăugăm un element la lista presupuselor autohtonisme române, ştiind, totuşi, că deducerea e incompletă. Ne bazăm pe cunoscuta evoluţie de sens de la "nucleu" spre "inima munţilor", presupusă şi pentru *bârsană* în baza lui Пирин Планина şi *Pyrenaei montes,* amândouă provenind din gr. πυρήν "sâmbure, nucleu", dar şi în baza alb. *bërthamë* "nucleu". Corespondenţa fonetică dintre *bârsană* şi *bërthamë* e regulată, totuşi, aceasta provine din *bathë* "bob", radicalul căruia, devenind aton, se întăreşte printr-un *-r-* (deci, se face *bërth-* înainte de *-amë* tonic), ceea ce nu admite deducerea din el a lui *Bârsă,* în care *Bârs-* e sub accent. Rămâne, deci, să presupunem că

în română a pătruns *bërthamë* întreg, interpretat ca *bârsană,* din care pe urmă s-ar fi extras *Bârsă.* Faptul ar fi avut loc relativ târziu, când *an/am* nu mai trecea resp. în *ân/âm,* deci, e de presupus că am avea încă un element în seria urmelor migrației medievale albaneze în Ardeal, urme descrise de G. Weigand: cf. dial. *dandăr, fară, ghiutură, ștează* ș.a. Desigur, e vorba de o ipoteză, dar corespondența dintre *bërth-* și *bârs-* e prea bătătoare la ochi ca s-o lăsăm neobservată.

Pentru *bleg,* raportat de noi (1962, 2, p. 65-66) la alb. *blegë* "ciobăniță" pe baza evoluției de sens "cioban" > "om necioplit " ș. a., nu se poate admite originea albaneză străveche, deoarece s-a păstrat intervocalicul *g.* Totuși, ceva mai cert pentru etimologia rom. *bleg,* cu toate onomatopeele și pretinsele paralele slave nu s-a găsit. Rămâne, deci să-l deducem pe *blegë* din ceva onomatopeic albanez (cf. *blegërij* și var. "a behăi").

Cazul următor este cel al lui *borză, boarză.* Lăsând la o parte analiza amănunțită a altor cuvinte din câmpul semantic dat (rom. *balâ* și *balaur,* dar și *bole,* ca și alb. *bullar* "un fel de șopârlă"), relevăm următoarele: dacă ar fi pătruns în latina locală prototipul alb. *bollë* (denumire dată și unei specii de șerpi, dar și șarpelui în genere), ar fi dat **boară* (cf. **dhallë - zară, brushtull - brusture, thumbull - sâmbure* etc., sau din latină, *shkallë - scară, pëllumb - porumb, qiell - cer* ș.a.). Acest **boară,* unindu-se cu sufixul *-ză* (reflex al diminutivalului *-zë* din albaneză, ca în *coacăză* sau *pupăză*), ar fi dat **boarăză,* ușor contractabilă, în special sub influența altor cuvinte cu radicalul *borz-* în *boarză,* rezultat pe care îl și avem, varianta *borză* încheind evoluția fonetică. Cât despre *bole* (caz mai puțin sigur), acesta ar putea să fie un reflex mai tardiv, postrotacizant al lui *bollë* (deci, un posibil dublet al lui **boară*), diferențiat formal de boală.

Cât despre *cârcel,* e evidentă legătura lui cu alb. *kërcell, kërcyell, kërciell* "tulpină" de același etimon cu *kërcu* "buturugă" (în jurul căreia se juca la sărbătorile de iarnă, ceea ce a dus la rom. *crăciun,* ce e drept, dat fiind nu **căr-,* ci *cră-,* prin probabilă mijlocire slavă). Trecerea **tj > ç > c > s* este regulată în albaneză, *c* netrecând, totuși, în *s* după sonante, deci, *kërcell* și var. provine dintrun mai vechi **kërçel,* ori încă **kërtjel* care este, de altfel, și prototipul cel mai probabil al lui *cârcel* (pentru *tj-č* cf. și rom. **matteuca > *matjuca > măciucă* ș.a.). Cât privește corespondența postrotacizantă alb. *ll*-rom. *l,* cf., de exemplu, *bollë - bală, bular - balaur, fishkëllej - a viscoli* etc. Pentru semantică e de relevat că în arbărеșă *kërcill* înseamnă "tulpină" nu numai a copacilor, ci și a legumelor și a ierburilor.

Mult discutatul *doină* e unul din acele presupuse autohtonisme care nu-și găsesc paralelă în albaneză. Baza presupunerii traco-dacismului lui *doină* o constituie, precum se știe, asemănarea fonosemantică evidentă (cf. îndeosebi ardel. *daină* "melodie") cu lituan. *daina* "cîntec" și leton. *daiņa* "cîntec popular", în special în lumina stabilirii recente (I. Duridanov), a înrudirii strânse dintre traco-dacă și baltică, dar intuită deja de B. P. Hasdeu (care s-a ocupat și de *doină*). În 1988, p. 56-62, am analizat amănunțit recentele considerații în favoarea originii interne, pe teren român, a lui *doină* (I. Popescu Sireteanu), după care am ajuns la concluzia că rămâne mai probabilă originea traco-dacă a cuvântului. Etimonul ar fi însă comun în traco-dacă nu numai cu baltica, ci și cu limbile mai apusene ale Europei (cf. irl. *dan* "cântec" adus în discuție încă de B. P. Hasdeu), ceea ce se confirmă, precum am arătat (1988, p. 63-65), prin bascul *doinu, doñu, doiñu* "melodie", dar mai rar și "cântec", și prin expresia catalană *en doina* "în mișcare", care, tradus nu odată prin sp. *en danza* "în dans" > "în mișcare", ne permite să conjecturăm sensul vechi "în dans" și pentru acest *en doina.* Deci, ar fi vorba de un etimon vechi din sfera melică, ale cărui reflexe se regăsesc acum pe patru arii europene, nelegate mijlocit între ele. Cf. și etimonul lui *gaidă,* de probabilă origine gotică (deci mai tardivă decât a lui *doină*), cu reflexe în diferite limbi, atât din aria balcano-carpatică, cât și din cea iberică. În 1988, p. 63-66 mai aducem alte etimoane comune balcano-iberice, printre care *mal* (în albaneză "munte"), cf. bascul *Malgorri,* numele unui munte din Pirinei, cu *gorri* "roșu" și "gol" și *Mal-* morfem legat (fapt sugerat de bascologul francez M. Morvan, căruia îi exprimăm mulțumiri).

Ce e drept, precum am prevăzut (1988, p. 65), pentru basc. *doinu* și var. s-ar putea presupune provenirea din lat. *tonus,* care însă ar da în bască alt reflex, teză pe care am vrea s-o sprijinim prin următoarele considerente noi. Deducerea variantei *donu,* ca și a dial. *tonu,* din lat. *tonus* (<gr. τόνος), influențat, de *sonu, soñü* (cf. și *soñu, soiñu*) "sunet" a fost făcută de L. Michelena[36]. Cât despre dial. *tonu,* acesta într-adevăr provine din lat. pop. *tonu* (sau chiar din sp. *tono,* fr. *ton*), spre deosebire de *doñu* și alte variante în *d-* (care l-ar fi putut influența pe *soñu* ce s-ar deduce în același mod din lat. pop. *sonu* "sunet"). E drept că trecerea lat. *t-* > basc. *d-* este obișnuită (cf. *tempora > denbora* "timp"), deși nu e generală (cf. *temone > timoi*

"grindei") dând, uneori oscilații (cf. *tornu* > *tornu/dornu* "strung"). Au mai multă importanță însă următoarele: lat. pop. *-onu* într-un caz sigur a dat *-oa*, cf. *donu* > *doa* "dar", dedus și din pl. *dona*, pentru care cf. *corona* > *koro* "coroană"[37], deci, fără *-ina*, ca, de exemplu, în *castanea* > *kastaiña, gaztaiña* "castană". Adică, lat. *tonu* ar fi dat un omonim al lui *doa*, care putea să fie deomonizat printr-un *t-* păstrat, ceea ce nu e cazul: variantele *doinu, doñu, doiñu* nu încep cu *t-*. Și dimpotrivă, reflexele basce cu *-oi* implică un lat. *-e-* sau *-i-* atoni pe lângă *-on-*: cf. din lista lui H. Haarman *leone* > *leoi(n)* "leu", *ratione* > *arrazoi(n), errazoi* "rațiune", *satione* > *sazoi* "semnătură", *temone* > *timoi* "grindei" etc.; cf. și *cotoneu* > *godeiña, godeña, kudiña* "gutui" și asem. În această privință e caracteristic cazul reflexelor a două cuvinte latine omorizice: *linu(m)* "in" a dat în bască *liho, leu, li, linu*, pe când derivatul *lineu* "de in" a dat *leinu* și *leñu*[38], cf. *doinu* și *doñu* (*doiñu* fiind o contaminare a lor). Altfel spus, dacă ar proveni din latină, *doinu* și var. s-ar deduce nu din *tonu*, ci din ceva ca **tionu*, **teonu* sau **toniu*, **toneu* care, însă, nu există. E caracteristic și faptul, că H. Haarmann, cercetând toate reflexele latinismelor vechi din câteva limbi neromanice, aduce asemenea reflexe ale lat. pop. *tonu* din galeză (*tôn*)[39] și din bretonă (*ton*)[40], nu și din bască (și nici din albaneză)[41]. Totodată, s-a constatat că basc. *-oin* provine în latino-romanisme din *-one* (se citează *rationem* > *arrazoin* și *factionem* > *fazoin*[42].

Important este și faptul că în spaniolă (ceea ce reflectă situația din latina iberică) *tono* "ton" nu e cuvânt moștenit[43] (cf. lipsa diftongării lui *o* scurt, deci nu ca în *bueno* < *bonus*),ci un împrumut din latină și greacă, atestat pentru prima dată în 1490, cu derivatele fixate și mai târziu (cu excepția compusului *semitono*, atestat prin 1250 și care niciodată nu a fost cuvânt popular)[44]. Sp. *son* "sunet" (cf. mai sus) a fost împrumutat în sec. XIII din provensală, deci, tot nu provine din latina iberică[45]. Independent de toate acestea, catal. *en doina* "în mișcare", tradus nu odată prin sp. *en danza* "în dans" > "în mișcare", e de natură să implice un sens, acum dispărut, tot din sfera melică, la catal. *doina*, care în nici un fel nu se lasă dedus din lat. *tonu* (ca și din bascul *doinu* și viceversa). Aceste fapte ne sugerează împrumuturi independente, făcute de câteva limbi, din surse antelatine, pe care le-am și pus în legătură cu sursa rom. *doină*.

Cât privește cuvântul *fușoi* (un hapax, denumind un fel de iarbă, cunoscut doar din "Cîntecul plugarului" al lui V. Alecsandri), în 1981, p. 68, am relevat obstacolele deducerii lui din onomatopeile *fâș-fâș, a fâșii* și asem. (căci nu există nici *fâșoi*, nici *fuș-fuș*, a **fușui*) și, citând mai multe evoluții de sens de la "locul de creștere a plantei" spre "plantă" (cf. gr. ἄμπελος, lat. *pratum, vinea* ș.a., sau invers, ca în gr. χόρτος), am presupus provenirea lui *fușoi* din alb. *fushë* "cîmp". Lipsa sufixului în albaneză și prezența lui în română ar include cazul dat în cunoscuta serie (*bung* - *bunget, dru* - *druete, gjon* - *ghionoaie, koqe* - *coacăză, shapi, xhapi, zhapi* - *șopârlă* (vezi și mai jos despre *curr* - *țúrană, țurău*), cf. în special alb. *mushkë* - rom. *mușcoi, mâșcoi*.

Confruntarea dintre rom. *găoace* și alb. *guaskë* și var. "scoică" ș.a. mai fusese făcută de M. M. Rădulescu, în lista autorului figurând, însă, o serie de alte reflexe ale presupusului etimon din care ar proveni și *gaură, găoază, gărgăun, găunos, văgăună, zgău* ș.a. Noi, fără să ne ocupăm de aceste cuvinte, am dorit să precizăm relațiile în care se găsesc tocmai *găoace* și *guaskë* (v. 1981, p. 63-65). În albaneză mai întâi se lasă separat sufixul de odinioară *-k-(/-g-)*, cu înțeles acum întunecat, dar identificat în mai multe radicale (vezi în special lucrările lui M. Camaj). Rămân, deci, câteva variante *guas-/guac-/gos-/goc-*, cu *s/c* ce implică un **-tj-* > **-ç-* adică un **goça* sau **goçe*. Faptul că și rom. găoace provine din ceva conținând un **tj* (nu *-ce* latin) îl confirmă arom. *găoace* (deci, cu *-ce*, nu cu *-țe*). Adică, avem încă o corespondență din seria *cioară* - *sorrë, ciută* - *sutë, căciulă* - *kësulë*. În ce privește sensul, găsim pe cel de "găoace" și pe cel de "scoică" la unul și același cuvânt în mai multe limbi (cf. fr. *coquille*, engl. *shell*, ung. *hej*, tur. *kabuk*). În albaneză, cf. *guaskë veze* "găoace de ou", și *gocë deti* "scoică", dar și *mbyllem në guaskë* "mă închid în găoace", în care *guaskë* demonstrează sensul identic cu cel al lui găoace.

Spre deosebire de cazul sigur precedent , cel al lui *a găsi* raportat la alb. *has* "întâlnesc" (v. 1962, I, p. 63-64) e problematic, dar merită o oarecare atenție și el. Această apropiere nu se sprijină pe vreo corespondență fonetică regulată româno-albaneză. E vorba doar de comunitatea evidentă de sens, cât și de faptul că *g* și *h* corespund unul altuia într-o serie de alte limbi. Astfel, *g* slav comun, moștenit de majoritatea limbilor slave, a trecut într-un *h* sonor în ucraineană, belorusă, slovacă, cehă și soraba de sus, cât și în rusa vorbită într-o mare parte a ariei sale. Un *g* explosiv a trecut într-un γ fricativ în greacă, iar într-o parte a pozițiilor și în spaniolă. În bască se observă trecerea neregulată *g* > *h* > Ø, de exemplu *zugaitz* - *zuaitz* "copac", *legor* - *lehor* - *leor* ș.a. "sec", *oge* - *ohe* - *oe* - *oi* - *hoe* "pat",

ogibigi - ogibihi - ogibii "grîu" (cu *h* nepronunțat în majoritatea graiurilor). Cf. și căderea sporadică a lui *g* intervocalic din latina iberică, fapt demonstrat de reflexele spaniole și basce ale lat. *magis* (cf. și rom. *mai*), *magister* (cf. rom. *maiestru*), *sagitta* (> rom. *săgeată*, dar it. *saetta*), *sartago* (gen. *sartaginis*, sp. *sartén*) "tigaie"[46]. În română, găsim doar corespondențe rare de acest fel, cf. *clăpăug* <ucr. каплоухий. Deci, apropierea noastră are în acest caz un caracter pur ipotetic.

Cât despre *a pica*, fie el de origine onomatopeică sau alta, comunitatea cu alb. *pikë* "pic, picătură" și *pikoj* "cad", a fost constatată mai demult, noi însă am adus în discuție și verbul alb. *pik* "cad", deci am ajuns la alb. *pik* - rom. *pic*, confirmând vechimea legăturii prin arom. *chic* "pic (jos)" (1983, p. 70).

În cazul lui *pojghiță* (1983, p. 70-71) am separat mai întâi sufixul productiv *-iță*, rămânând doar *pojg-*, iar alb. *lëvozhgë* (dial. lëvoshkë) l-am dezmembrat în *lë-* și *vozhg-/voshk*, deoarece *lë-*, cu înțeles acum neclar, e separabil în mai multe cuvinte albaneze, cum sunt cel puțin următoarele exemple ale lui *lë-* facultativ: *(lë)mashk* "mușchi, lichen", *(lë)mazë* "frișcă", *(lë)purdhë* "ciupercă" ș.a. (fenomenul a fost descris amănunțit de M. Camaj); cf. și rom. *leurdă*, reflexul unui cuvânt format din acest *lë-* și *hurdhë, hudhër* "usturoi", păstrat fără *lë-*. Această dezmembrare a lui *lëvozhgë, lëvoshkë* se confirmă prin existența verbului *çvoshk, shvoshk, xhvoshk* "jupui, dezghioc", cu *ç-/sh-/xh-* privativ. Deci, asemănarea fonosemantică dintre rom. *pojg-* și alb. *vozhg-/voshk-* e evidentă. Corespondențele între surdă și sonoră sunt dese în perechile de cuvinte româno-albaneze, mai greu e însă tocmai cazul rom. *p-* alb. *v-*, dar nici acesta nu e o piedică de netrecut: v. 1984, p. 68, despre cazuri mai rare ca alb. *gozhup* (dial. *kozhup*) < maced. кожув, кожух "cojoc", deci cu *p- v, h*.

Despre *a răbda*, pus în legătură cu alb. *i rreptë* "intens, crâncen, înverșunat" (1962, 2, p. 66) am mai repetat cele spuse, adăugând că *i rreptë*, cuvânt întrebuințat de orice albanofon, are și sensurile "aspru, strict, sever" ș.a., pe când tur. *rehb* "groază" (din care G. Meyer îl deduce pe *i rreptë*) nu l-am putut găsi în nici un dicționar turcesc. Ce e drept, lipsind alte date în ambele sensuri, informația e insuficientă pentru a fi trase concluzii.

Pe *speie* "un fel de coș făcut din coajă de tei" etc. (I. A. Candrea) l-am apropiat de alb. *shpenje* "ghiocel" (1981, p. 67) având în vedere bănăț. *spene* (cf. mai sus despre *droaie*, bănăț. *droane*), iar în ceea ce privește semantica, ne-am bazat nu pe vreo înrudire botanică dintre tei și ghiocel, ci pe asemănarea externă a florilor lor. Divergențe de acest fel sunt obișnuite în botanonime înrudite din diferite limbi, de exemplu, rom. *brusture* - alb. *brushtull* "iarbă-neagră" sau "ederă", rom. *sâmbure* - alb. *thumbull* "mugure" (dar și "bumb"), rom. *bunget* "pădure deasă" - alb. *bung* "un fel de stejar", rom. *coacăză* - alb. *koqe* "grăunțe; bobiță" ș.a.

Cuvântul *țiței* a fost demult pus în legătură cu *țâță*, lipsind totuși, unele verigi. Existând la *țiței* și sensul vechi de "zer gros ce se obține mestecând tare și peste tot zerul pus în căldare pe foc" (L. Șăineanu), deci fiind vorba nu numai de petrol brut, ci și de un produs al laptelui, s-a pus problema găsirii unui radical comun atât substantivului "țâță", cât și verbului "a suge", sau "a alăpta", de tipul celui prezent în sp. *tetar*, port. *mamar*, cf. și s.-cr. *sisa* și *sisati* și rudele lor bulgare și macedonene. Și aceste cuvinte au putut contribui la apariția radicalului comun al lui *țâță* și *țiței*, însă mai sigur se prezintă în acest rol alb. *thith-/sis-/cic-* (*th - s - c* fiind o corespondență regulată în albaneză, ilustrată prin multe exemple): cf. *thithë-sisë-cicë* "țâță" și verbul *thith* "sug", dar și arbăreșul *sisë* "țâță" și *sisënj* "alăptez", și *thithënj* "sug". Deci, radicalul nominalo-verbal *thith-/sis-/cic-* existând demult în albaneză, e de natură să fi stimulat ceva asemănător în (stră)română, dând în afară de *țâță* (var. *țiță*) și un verb, al cărui derivat este *țiței*, cu sufix (cf. a arde - ardei) acum neproductiv.

Nu mai puțin verosimil se prezintă cazul lui *țurană*, dialectism basarabean însemnând "coastă priporoasă" (A. Eremia), "corhană" (T. Porucic). A. Eremia l-a fixat și pe *țurău*, despre care însă lipsesc date precise (v. 1979, p. 71-72). Separându-se ușor productivul *-ană* (ca în *gropană* ș.a.) rămâne *țur-*, pe care e greu să nu-l punem în legătură, cel puțin în prealabil, cu alb. *curr* "stâncă înaltă", "stâncă priporoasă", "stâncă", "piatră" etc., iar în arbăreșă "bolovan". Bate la ochi asemănarea lui *curr* cu ebr. *țur* "stâncă", dar clarificarea acestor raporturi iese din cadrul sarcinii noastre (deși putem cita și alte paralele balcano-ebraice, ca alb. *anije* și ebr. *oniya* "corabie" sau arom. *ghirgal* și ebr. *galgal* "roată"). Să fie oare vorba de un etimon de circulație largă încă din timpuri preistorice, cum e *mal* (mai sus)?

Pe *țurțure* l-am pus în legătură cu alb. *xurxull* (v. 1981, p. 65-66), din expresiile *bëhem xurxull* "mă îmbăt turtă" și "mă fac ud leoarcă", având în vedere cunoscuta corespundere rom. *-ure* - alb. *-ull(ë)*, ca *abur(e) - avull, brusture - brushtull, viezure - vjudhull, sîmbure - thumbul*

ş.a., cât şi oscilaţiile, dese în albaneză, dar bine cunoscute şi românei, dintre surd şi sonor, cf. chiar aceste oscilaţii în perechile româno-albaneze de diferite origini: *bâlc, bălc - pellg, covată - govatë, cutez - guxoj, fishkëllej - a viscoli, păstaie - bishtajë, zgardă - shkardhë* etc. Câteodată oscilaţiile se observă în amândouă membrele perechii, cf. *călbează, gălbează - gëlbază, këlbazë.* Cât priveşte semantica, sensul iniţial al etimonului comun albano-român trebuia să conţină fie sema de "ceva atârnând", "ceva îndreptat în jos", fie, ţinându-se cont de arom. *ţurţureaşte* "ţâraie, burează", sema de "ceva ud", "ceva picurând sau curgând" (v. 1983, p. 66-67), fără ca cele două sensuri să se excludă reciproc.

Una din cele mai sigure confruntări o constituie cea dintre *a zburda* şi alb. *shpurdh* "scormonesc (pământul)", în special despre mamiferele şi păsările domestice, şi reflexivul *shpurdhem* "mă zbat, mă zvârcolesc" (v. 1983, p. 67-69). Şi aici se cer repetate cele spuse mai sus despre oscilaţiile dintre surd şi sonor, atât în fiecare din cele două limbi, cât şi în perechile lor cu etimoane comune. Cf. în special rom. *zdrenţe* - înv. *(s)tremţe, a zdruncina* - înv. *a struncina,* dar şi rom. *zgardă* - alb. *shkardhë,* rom. *zloată* - alb. *sqotë, skllot(ë), shlotë.* Pentru rom. *d* - alb. *dh* (fonem absent în română) cf. bine cunoscutele perechi cu rom. *brad, gard, (le)urdă, zgardă.* Iniţialul rom *z-,* alb. *sh-* (din cunoscuta corespondenţă rom. *s-/z-* - alb. *sh-/zh-*), fie că e reflexul lui *s-* mobil indoeuropean, fie al lui *ex-* latin privativ, nu schimbă situaţia. Apropierea rămâne în vigoare şi independent de faptul, dacă *-burd/ -purdh* se leagă sau nu de desemnarea indoeuropeană a poverii (cf. germ. *Bürde,* engl. *burden*), deci cu sensul lui *zburd/ shpurdh* ca "a scăpa de o povară" > "a zburda" şi asem.

Cuvântul *zdup* şi derivatele lui, *zdupac, a zdupăci* ş.a. (1983, p. 69) sunt destul de vechi în limbă (cf. arom. *zdupunescu*), şi au o paralelă în alb. *zhdëp* "snopesc în bătaie", cf. în special *zhdëp në dru* "trag o mamă de bătaie (cu băţul)". Anlautul *zd-* – *-zhd-* mai ilustrează o dată aceeaşi corespondenţă fonetică de care a mai fost vorba. Cât despre alb. *ë,* acesta e, fonetic vorbind, mai apropiat de rom. *â* decît de *u,* dar oscilaţiile *u/â* sunt bine cunoscute românei, cf. *curând - curund, gutui - gutâi, muşcoi - mâşcoi, a umbla - a îmbla, a umplea - a împlea, zămurcă - zămârcă* ş.a., cf. şi arom. *cuţut - cuţât, frunte - frânte, frun(d)ză - frân(d)ză, muşeu - mâşeu, muzgă - mâzgă, usuc -usâc,* iar în special *zdupunescu - zdâpânescu.* Cf. şi rom. *sfârc* - alb. *cfurk, sfurk* (v. 1963, p. 72). Iniţialul *z-* pare a fi tot o varietate a lui *s-* mobil, căci există şi rom. *a (z)dupăi, dupăit, dupăitură, a dupăci,* fapt confirmat de alb. *zh-.* Deci există puţine îndoieli despre comunitatea originii lui *zdup* şi *zhdëp.*

Mai puţin sigură pare a fi legătura (v. 1983, p. 73) dintre aceste cuvinte şi rom. *a (se) îndopa,* şi aceasta din cauza lui *o,* însă şi aici se poate vedea o corespondenţă neregulată doar între vocalele accentuate: *a îndopa* se dezmembrează uşor în *în-* şi *-dop-* (cf. şi arom. *andop*), iar în albaneză găsim şi reflexivul *zhdëpem, zh-* având aici un sens cu totul altul decât cel privativ, care ar fi de aşteptat. Acest *zhdëpem,* literal "mă bat" înseamnă tocmai "mă îndop", o paralelă a s.-cr. *nabiti se* "a se îndopa", cf. rus. набить желудок (dar şi набить карманы).

În sfârşit, independent de posibila existenţă a legăturii dintre rom. *a zgâria* (v. 1991, p. 96) cu lat. *excoriare* "a jupui, a zdreli" etc. şi cu megl. *zgăirari,* semnalăm următoarele: în *a zgâria* se lasă iar identificat un reflex al lui *s-* mobil (cf. *a (s)coborî, a (s)cufunda* etc.), care nu mai e facultativ în *a zgâria,* dar ne face să ne gândim la perechea alcătuită de alb. *gërryej* "răzuiesc, rad, zgârii, scobesc" (cu radicalul *gërr-* prezent în *gërresë,* paralela rom. *gresie*) şi *zhgërryej* "trag, târâi, târăsc". De aceea, după cum putem presupune, fie că a existat odată un **a gâria,* fără reflexul lui *z-* mobil, fie că prototipul alb. *zhgërryej* (cu acest reflex) a avut sensul propriu azi lui *gërryej,* dând naştere, ca împrumut, românescului *a zgâria.* Oricum, corespondenţa dintre *(z)gâr-* şi *(zh)gërr-* e evidentă.

În afară de aceasta, dintre cele peste 60 de frazeologisme române cu paralele în alte limbi balcanice (v. 1992, 4, p.79-80) cel puţin următoarele, cu paralele în albaneză şi pentru care n-am găsit analogii, nici în limbile occidentale, nici în cele orientale, par a constitui acel mediu, în care trebuie căutate urmele frazeologiei autohtone, inclusiv ale celei traco-dace: *câte şi mai câte, a-i da cu ceva,* (în sensul de "a se ocupa" cu ceva), *se îngroaşă gluma,* arh.-dial. *maluri de vreme, a nu-i da mâna* (să facă ceva), *cu musca pe căciulă, a-i ieşi pe nas, a avea obraz* (să facă ceva), *mi-i drag ca sarea-n ochi, pesemne, cu stea în frunte, în bortă* (sau *în gaură*) *de şoarece, nu mă taie capul, puţintel la trup, nici cât negru sub unghie.* Cf. şi tipurile de tautologii, cu realizarea lexicală variabilă, ca *feciorul mamei, fecior şi mânca-l-ar ciuma să-l mănânce*[47].

Acestea sunt, deci, precizările noastre (de cele mai dese ori e vorba de lărgiri, dar în câteva puncte şi de reduceri) referitoare la sfera elementelor lexicale autohtone ale limbii române. Spunem, după cum am precizat, "autohtone", nu "traco-dace", deoarece nu avem de-a face

în mod direct cu relictele antice şi astfel ne referim doar la limbile autohtone ale Balcanilor în sens mai larg. Se prea poate însă, ca, după principiul propus încă de D. Cantemir (principiu pe deplin just, deşi toate exemplele aduse de autor pentru a-l ilustra, adică *stejar, pădure, heleşteu, cărare, grăiesc, privesc, nemeresc* ş.a. au fost nereuşite, dat fiind nivelul ştiinţei de atunci), tocmai printre elementele examinate să se găsească unele etimoane tracodace.

Notes

1 Pentru lucrările noastre rezumate mai jos folosim următoarele sigle:
1962, 1 - *Etimologii,* Limba şi literatura moldovenească (mai departe L.L.M., revistă publicată cu litere cirilice, pe care le transliterăm mai jos cu cele latine), 1962, nr. 1, p. 63-65;
1962, 2 - *Etimologii,* L.L.M., 1962, nr. 2, p. 64-66;
1963 - *Observaţii asupra balcanismelor lexicale ale limbii moldoveneşti,* Studii de limbă moldovenească, Chişinău, 1963, p. 92-106 (cirilică);
1969 - *Referitor la autohtonisme,* L.L.M., 1969, nr. 3, p. 66-72 (în articol a fost încurcată de zeţari numărătoarea notelor din subsol);
1977 - *Încă un element probabil al fondului autohton: screa,* L.L.M., 1977, nr. 2, p. 55-63;
1979 - *Note etimologico-lexicologice,* L.L.M., 1979, nr. 1, p. 66-73;
1980 - *Unele precizări,* L.L.M., 1980, nr. 3, p. 60-68;
1981 - *Etimologii autohtone,* L.L.M., 1981, nr. 2, p. 63-69;
1983 - *Moldavo-albanică,* L.L.M., 1983, nr. 2, p. 66-73;
1984 - *Etimologii* - 83, L.L.M., 1984, nr. 2, p. 64-69;
1988 - *Etimologii: doină,* L.L.M., 1988, nr. 1, p. 56-57;
1991 - *Etimologii,* Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară (mai departe R.L.Ş.L.), 1991, nr. 3, p. 91-97;
1992, 2 - *Dacoromanisme şi sudslavisme alobalcanice,* R.L.Ş.L., 1992, nr. 2, p. 90-95;
1992, 4 - *Conexiunile balcanice ale unor frazeologisme româneşti (contribuţii factografice),* R.L.Ş.L., 1992, nr.4, p.79-86. În aceste articole vezi şi datele precise despre lucrările la care ne referim mai jos fără documentare.

2 Cu acest prilej, ne disociem de calificarea etimoanelor în discuţie, ca "împrumutate din daco-mezică", în cartea *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti* (Chişinău, 1978), în care, deşi ne aparţin articolele despre fondul autohton, acestea au fost redactate, ca şi tot fondul vechi, de coredactorul N. D. Raievschi (nouă revenindu-ne redactarea fondului neologic). Noi nu am văzut temeiuri obiective pentru o asemenea calificare, limitându-ne doar la constatarea a ceea ce e cert. De exemplu, nu prezentam rom. *barză* ca reflexul unui împrumut latin dunărean "din daco-mezică" (limbă a cărei însăşi existenţă e problematică), ci spunem că în *barză* avem acelaşi etimon care l-a dat şi pe alb. *i bardhë* "alb" ş.a.m.d. Odată ce asemenea cuvinte nu puteau fi identificate ca băştinaşe în albaneză, avem doar două reflexe cunoscute ale unui arhetip necunoscut, formula corespunzătoare trebuind să fie nu obişnuitul semn > sau <, ci ceva în felul lui > ? <. La mai mult nu avem dreptul în asemenea cazuri.

3 În genere, ca să nu cădem pradă iluziilor trebuie să ţinem minte, după cum s-a atras atenţia recent (vezi R. Rohr, *Zum dakischen Substrat des Rumänischen,* ZfB, 1979, p. 154-160), cât sunt de puţine printre relictele dace, trace, frigiene şi macedonene vechi, presupusele corespondenţe ale cuvintelor româneşti şi cât de nesigure sunt acelea dintre ele care s-au găsit.

4 Vezi, ca un exemplu grăitor, recentul studiu: A. Poruciuc, *Rom. codru explicat pe teren indo-european-balcanic,* Thraco-Dacica, XI, nr. 1-2, 1990, p. 193-207. Convinşi fiind de argumentarea autorului, recunoaştem adevărul lui faţă de alte etimologizări ale lui *codru,* la care aderasem mai înainte (vezi 1992, 2, p. 90, articol scris în 1982). Mai multe posibilităţi admite reinterpretarea ca autohtonism al lui *jupân* (vezi T. Ferro, *Contributi alla storia di una voce balcano-romanza di origine controversa: rom. jupîn,* Revue de linguistique romane, 48 (1984), p. 167-185.

5 E subtitlul bine cunoscutei cărţi: I. I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez,* Bucureşti, 1970, formulă criticată pe bună dreptate în: I. Schütz, *Disa çështje metodike të studimit të fjalëve të përbashkëta të shqipes dhe të rumanishtes,* Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare, II, Prishtinë, 1986, f. 111-112. Dar nu avem dreptul să calificăm albaneza nici măcar drept adstratul românei (cum se face în *op. cit.,* p. 113), întrucât în bazinul Timokului şi al Moravei (Moesia Superior, cuprinzând Dardania), aria presupuselor contacte intense (stră)albano-(stră)române, străalbaneza (oricare ar fi ea) sau chiar însăşi albaneza a putut să constituie substratul străromânei.

6 Vezi, de exemplu, ca o recidivă a vechilor fantezii, cartea: A. Berinde, S. Lugojan, *Contribuţii la cunoaşterea limbii dacilor,* Timişoara, 1984.

7 Vezi, despre această campanie, Gh. Stanomir, *Das geto-dakische Substrat im Spannungsfeld zwischen Sprachwissenschaft und Politik,* Festschrift für Johannes Hubschmied zum 65. Geburtstag, Bern und München, 1982, p. 327-344.

8 Vezi A. Poruciuc, *Obsevații asupra filonului paleobalcanic din antroponimia românească,* Thraco-Dacica, XIII, nr. 1-2, 1992, p. 23.

9 Vezi G. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român,* București, 1988, p. 86 (unde, ce e drept, figurează faptul "înrudirii dintre albaneză și română", adică niște relații interglotice sunt numite cu un termen impropriu).

10 Vezi K. Treimer, *Albanisch und Rumänisch,* Zeitschrift für romanische Philologie, XXXVIII (1914), nr. 4, p. 390, 404.

11 Vezi G. I. .Brătianu, *op. cit.,* p.90.

12 Tot acolo, p. 91. Pentru vremea latinei, prin "albaneză" trebuie să înțelegem strălimba ei, adică ilira sau traco-daca.

13 Tot acolo, p. 94-95, 171, 186. Vezi și R. Windisch, *Die Herkunft der Rumänen im Lichte der deutschen Forschung,* Vox romanica, XII (1982), p. 50. Cu părere de rău, nu avem date sigure în baza cărora am putea deduce acest toponim ilir din alb. *dardhë* "pară, prăsadă" (deci, ceva ca "Țara Perelor", după cum se crede de la J. von Hahn (1854) încoace, cf. G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache,* Strassburg, 1891, p. 61; E. Çabej, *Studime gjuhësore,* I, Prishtinë, 1976, p. 107).

14 Vezi încă K. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats,* Paris, 1930, p. 144.

15 Vezi I. I. Russu, *Etnogeneza românilor,* București, 1981, p. 470-471.

16 Vezi G. I. Brătianu , *op. cit.,* p. 171; vezi și p. 61, 82, 88, 92.

17 Tot acolo, p. 186. Ce e drept încă o "regiune nucleară" a formării străromânei a fost și zona, acum pe jumătate slavizată, de pe ambele maluri ale Dunării de Jos (vezi R.Windisch, *op. cit.,* p. 63, 67-68), dar acest fapt e mai puțin relevant în cazul nostru. Cu alte cuvinte, e vorba de bine cunoscuta linie Jireček (din 1903), modificată ușor în lumina datelor lui A. Philippide, D. Scheludko și P. Skok (vezi H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea,* București, 1966, p. 183-184; C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*[6], Bologna, 1969, p. 174; A. Rosetti, *Istoria limbii române,* I[2], București, 1978, p. 205-207. Despre granița de vest a teritoriului de formare a limbii române, tot ea e granița de est a ariei străalbaneze, trecând în centrul ei pe râul Drina, vezi V. Arvinte, *Die Westgrenze des Entstehungsgebietes der rumänischen Sprache,* ZfB, VI (1968), nr. 2, p. 97-113).

18 Vezi J. Thunmann, *Über die Geschichte und Sprache der Albaner und der Wlachen,* Leipzig, 1774 (reeditat la Hamburg în 1976), p. 339.

19 Vezi despre teoria lui în lumina datelor recente în: R. Windisch, *op. cit.,* p. 48, 51-52.

20 Vezi tot acolo, p. 59-60.

21 Vezi *op. cit.;* vezi și R. Windisch, *op. cit.,* p. 59-60. Despre un "izvor comun" în același sens se vorbește pentru "primele secole ale erei noastre" și în G. Brâncuș, *Albano-romanica,* I, SCL, 1971, nr. 4, p. 415, deși la p. 412 autorul constată caracterul analizabil al unor asemenea cuvinte pe teren albanez: cf. *vjedhull* (rom. *viezure*), *gërrese* (rom. *gresie*) ș.a.

22 Ce e drept, nu trebuie neglijați nici factorii interni ai evoluției lui, vezi pentru genitivul român, L. Spitzer, *Romanian un prieten al mieu "a friend of mine",* Word, VI (1950), p. 141-159. Despre ordinale, vezi M. Gabinschi, *Referitor la structura și originea ordinalelor române,* RLȘL, 1996, nr. 1, p. 23-33.

23 Despre alte fenomene de același fel, mai puțin frecvente în vorbire, vezi K. Sandfeld, *op. cit.,* p. 124-145.

24 K. Treimer (*op. cit.,* p. 411), care vorbește despre acest fenomen, citează totuși istrorom. *smăntăre* "smântână", tratarea cuvântului în daco- și istroromână confirmând pătrunderea lui încă în latina locală.

25 Vezi A. Poruciuc, *op. cit.,* p. 18. Să fie oare ucr. Бойко de aceeași origine? Cf. și alb. *Hanko* și rom. *Hâncu.*

26 Vezi tot acolo, p. 18-22. Vezi și aici mai jos, nota 29. Despre același fenomen, mai scurt, dar în plan mai larg (până la greaca micenică) vezi A. Poruciuc, *Onomastica românească în perspectiva paleo-și panbalcanică: direcții și principii de abordare,* Sympthrac nr. 9/Bibliotheca thracologica nr. II, 1992, p. 187-190.

27 Pentru amănunte și date bibliografice vezi lucrările noastre indicate prin sigle în nota 1 (indicăm numai etimologiile examinate sub raportul apartenenței la fondul autohton).

28 Prin diaglosă înțelegem o serie de limbi ce se continuă reciproc, cum sunt, după cum putem presupune, de exemplu, indo-europeana, limba centum (?), italo-celtica (?), italica comună, latina, româna comună, dacoromâna.

29 În legătură cu aceasta s-ar cere făcută următoarea observație la datele lui A. Poruciuc (cu atât mai mult cu cât chiar autorul "așteaptă critici constructive", vezi *Observații...,* p. 22): printre paralelele numelor proprii albaneze și române citate de domnia sa, pe de o parte, și cele trace și ilire, pe de alta, sunt destule cazuri cu *b* și *l* intervocalice în toate aceste limbi, deci contrar cazurilor regulate de cădere, de tipul *caballus* > rom. *cal,* alb. *kalë* sau de rotacizare în română, de tipul *scala* > rom. *scară.* Cazurile sunt explicabile când e vorba de un *ll* (dublu) ca în trac. *Βάλλα,* ilir. *Ballaios* (p. 18) sau ilir. *Bullas* (p. 21), cf. rom. *oală.* (Din această cauză tipul *Scorilo* nu poate fi pus în legătură cu numele în rom. *-ilă,* oricât ar dori unii nelingviști, vezi Gh. Stanomir, *op.cit.,* p. 331). Deci, ori numele citate de A. Poruciuc au fost împrumutate după individualizarea românei (ceea ce implică existența unei limbi autohtone nonal-

baneze până la acest timp: cf. trecerea trac. *Pulpudeva* în Пловдив, în vremea slavă, pe când singura, după cum se crede *-dava* dacică păstrată, **Turridava,* trecând în *Turda* l-a pierdut pe *-v-*) ori avem nişte *-b-*, *-v-* şi *-l- sui generis,* ori cu totul altceva. Să fie oare tocmai aceste nume mărturii ale posibilelor contacte daco-române post-latine, posterioare secolului al V-lea, lucru admis de autor (p. 16, n. 6)?

30 Atitudinea maximalistă a lui I. I. Russu are precedente şi în unele lucrări competente din trecut (vezi de exemplu, K. Treimer, *op. cit.,* p. 401, 405), vezi despre această tendinţă G. Brâncuş, *op. cit.,* p. 412.

31 Vezi I. Schütz, *op. cit.*

32 Şi invers: un probabil autohtonism român poate să nu aibă paralelă în albaneză (cf. mai jos despre *doină,* nemaivorbind de alte circa o sută de etimoane), fapte în lumina cărora avem rezerve la o teză ce exprimă atitudinea mai multor autohtonişti entuziaşti: "Orice cuvânt românesc bănuit a proveni din substrat trebuie căutat înainte de toate în albaneză, aceasta fiind singura metodă prin care se poate spune ceva sigur în legătură cu originea lui preromană" (G. Brâncuş, *op. cit.,* p. 413).

33 Indicaţii în acest sens găsim deseori şi în literatura privind direct sau indirect, etimologia. De exemplu, încă la K. Treimer (*op. cit.,* p. 394) se constată că etimonul lui *mânz* (alb. *mëz*) a dat reflexe în lat. *mandius,* it. *-manzo,* sard. *manzu* şi în alte câteva cuvinte dialectale italiene şi germane. Vezi şi V. Arvinte, *op. cit.,* p. 101, despre diferite elemente etnice în zona substratului trac; G. Brâncuş, *op. cit.,* p. 411-412, despre multe etimologii comune româno-albaneze ce provin din diferite limbi vechi şi noi; I. Schütz, *op. cit.,* p. 115: critică la adresa lui I. I. Russu pentru interpretarea lui *cătun,* cu paralele până şi în limbile mongolice, dar dedusă de I. I. Russu din i.-e. **kat-* "a suci" ş.a. Vezi şi L. Fassel, *Sprachreste aus vorrömischer Zeit im Rumänischen,* Akten der Theodor-Gartner-Tagung, Innsbruck, 1987, p. 296, despre eterogenitatea etnică a Daciei, asupra latinei locale de acolo putând influenţa şi limbile grecilor, ilirilor, iranicilor şi celţilor. Vezi şi L. Franga, *Ovidius şi spaţiul danubiano-pontic,* Thraco-Dacica, XI, nr. 1-2, 1990, p. 235: în jurul lui Tomis locuiau, după mărturia lui Ovidiu, în afară de greci şi geto-daci, scito-sarmaţi şi germanici (bastarni), iar greaca locală era, după aceeaşi sursă, "influenţată intens, fonetic şi lexical, de idiomul autohton, în speţă getic".

34 Cele două lucrări (1963 şi 1969), odată apărute, le-am pus la dispoziţia lui I. I Russu, din partea căruia, însă n-a urmat, pe cât ştim, nici o reacţie la ele. Cu părere de rău, opinia lui I. I. Russu a fost însuşită în mod necritic de alţii, ignorându-se atât vechea etimologie a lui *gorun,* cât şi datele noastre în favoarea ei (ca şi cele spuse de noi despre *droaie*), vezi, de exemplu, R. Windisch, *op. cit.,* p. 61 (tot acolo se afirmă: *căciulă* n-are paralelă în albaneză).

35 De amintit că însăşi etimologia alb. dial. *magulë* e foarte controversată (vezi, de exemplu, K. Treimer, *op. cit.,* p. 396-397).

36 Părerea lui ne e cunoscută din M. Agud, A. Tovar, *Diccionario etimológico vasco,* III, San Sebastián, 1991, p. 648 (126).

37 Vezi H. Haarmann, *Der lateinische Einfluss in den Interferenzzonen am Rande der Romania,* Hamburg, 1979, p. 138-140.

38 Vezi tot acolo, p. 138-156 (etimoanele latine se dau în ordine alfabetică).

39 Vezi H. Haarmann, *Der lateinische Wortschatz im Kymrischen,* Bonn, 1970, p. 114.

40 Vezi H. Haarmann, *Der lateinische Wortschatz im Bretonischen,* Hamburg, 1973, p. 220.

41 Vezi H. Haarmann, *Der lateinische Wortschatz im Albanischen,* Hamburg, 1972.

42 Vezi L. M. Múgica, *El vocalismo en préstamos latinos al Euskara,* Fontes linguae vasconum. Studia et documenta XV (1983), nr. 41-42, p. 114, fără ca în toată lucrarea să fie menţionat *doinu* ori var. (p. 97-125).

43 Vezi J. Corominas, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*[3], Madrid, 1976, p. 573.

44 Vezi tot acolo.

45 Vezi tot acolo, p. 543.

46 Vezi M. L. Múgica, *op. cit.,* p. 109.

47 În prezenta lucrare nu ne-am ocupat de problema posibilelor urme ale influenţelor autohtone în gramatica limbii române, însă nu pentru că acestea n-ar exista, ci din cauză că depistarea lor constituie o temă aparte.

COMMON ETYMONS AS EVIDENCES OF INTERETHNIC CONTACTS (A study of the autochtonous vocabulary of Roumanian)

Summary

The author, while summarizing his previous studies identifying probable autochtonous etymons of Roumanian, formulates his general considerations which, in his opinion, help avoid some illusions widespread around the domain in question. An "autochtonous" (i.e. old of unknown origin) root should not be at present identified with an etymon belonging to a concrete ancient Balkan language (Thracian, Dacian, Illyrian etc.) since there are no direct evidences for it. Even the etymons of the two common Roumanian and Albanian words (*mal* - *mal* and *mânz* - *mëz*), with directly attested sure ancient paralels, have a much larger area than the Balkans, the source remaining unknown. It is therefore an illusion to identify, without further direct data (as I. I. Russu did), all the 160 old Roumanian words of unknown origin (both with and without Albanian parallels), much discussed from this point of view, as former sure Thraco-Dacian words with, in their turn, I.-E. etymons and all allegedly having penetrated into the local Latin. A simple extrapolation of some wellknown tendencies of language evolution into the past shows that such conception is *a priori* unreal, a thesis confirmed *a posteriori* by concrete etymons. What can be really done in the domain, given the present state of affairs, is to find further alloglotic parallels of old Roumanian words of unknown origin, a job to which the author tries to contribute in pointing out about 20 more sure, probable and possible old Roumano-Albanisms and one Roumano-Pyreneism *(doină)*. Such a marking of reference-points of the sphere in which Thraco-Dacisms could in principle sometimes be found, among words of other origins, must by no means be prematurely taken as pointing out concrete Thraco-Dacian etymons, allegedly *eo ipso* already identified, which is an often committed mistake.